

KIBERXAVFSIZLIK VA BOLALAR: TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI GIGIYENANI O'RGATISH

Juginisova Nuriya Kurishbekovna

Navoiy davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bolalar va o'smirlarning raqamli muhitdagi xavfsizligini ta'minlashda kiberxavfsizlik hamda raqamli gigiyena madaniyatining o'rni yoritilgan. Ta'lim muassasalarida o'quvchilarga internetdan xavfsiz foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kiberbulling, fishing va zararli dasturlardan himoyalaniish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, o'qituvchilar, ota-onalar va ta'lim muassasalarining hamkorligi, zamonaviy axborot texnologiyalari hamda sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish orqali xavfsiz raqamli ta'lim muhitini yaratishning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kiberxavfsizlik, raqamli gigiyena, ta'lim, internet xavfsizligi, bolalar, axborot xavfsizligi, media savodxonlik, kiberbulling, fishing, shaxsiy ma'lumotlar, sun'iy intellekt, raqamli kompetensiya, ta'lim texnologiyalari.

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida, ayniqsa ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Maktablar, akademik litseylar, kasb-hunar maktablari va oliy ta'lim muassasalarida elektron ta'lim platformalari, masofaviy ta'lim tizimlari, raqamli kutubxonalar hamda mobil ilovalardan keng foydalanilmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish va o'quv jarayonini yanada qulay tashkil etishga xizmat qilayotgan bo'lsa-da, ular bilan bir qatorda yangi xavf va tahdidlar ham yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, bolalar va o'smirlarning internet tarmog'idan faol foydalanishi ularning shaxsiy ma'lumotlari xavfsizligi, ruhiy salomatligi va axborot makonidagi himoyasini ta'minlash masalasini dolzarb vazifaga aylantirdi. Shu sababli ta'lim

muassasalarida raqamli gigiyena va kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Raqamli gigiyena deganda internet va boshqa raqamli vositalardan xavfsiz, mas'uliyatli hamda ongli ravishda foydalanish qoidalariga amal qilish tushuniladi. Bu tushuncha nafaqat kompyuter yoki mobil qurilmalarni texnik jihatdan himoya qilishni, balki foydalanuvchining internetdagi xulq-atvori, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, ishonchli axborotni tanlash va kibermakondagi turli tahdidlardan ehtiyot bo'lish kabi ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, bolalarda ushbu ko'nikmalarni erta yoshdan shakllantirish kelajakda ularning raqamli muhitda xavfsiz faoliyat yuritishiga zamin yaratadi [1].

Kiberxavfsizlik axborot tizimlari, kompyuter tarmoqlari, dasturiy ta'minot va elektron ma'lumotlarni noqonuniy kirish, zararli dasturlar, ma'lumotlarni o'g'irlash va boshqa kiberhujumlardan himoya qilishga qaratilgan chora-tadbirlar majmuasidir. Bugungi kunda ta'lim muassasalari elektron jurnal, masofaviy ta'lim platformalari, videokonferensiya xizmatlari va bulutli texnologiyalardan foydalanayotgani sababli ushbu tizimlarning ishonchli himoyasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, o'quvchilarning internetdan foydalanish madaniyati ham kiberxavfsizlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Bolalar internetdan foydalanish davomida ko'plab kiberxavflarga duch kelishlari mumkin. Ular orasida zararli dasturlar, fishing hujumlari, kiberbulling, internet firibgarligi, yolg'on axborotlar va nomaqbul kontent eng ko'p uchraydigan tahdidlardir. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanayotgan bolalar ko'pincha shaxsiy ma'lumotlarini ehtiyotsizlik bilan e'lon qiladilar yoki noma'lum shaxslar bilan muloqotga kirishadilar. Natijada ularning akkauntlari buzilishi, shaxsiy ma'lumotlari tarqalishi yoki turli firibgarlik holatlariga duch kelish ehtimoli ortadi. Shu sababli bolalarda internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish va ularni mavjud xavflar haqida muntazam xabardor qilib borish zarur.

Kiberbulling bugungi kunda bolalar orasida eng dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Internet yoki ijtimoiy tarmoqlar orqali haqorat qilish, tahdid qilish,

yolg'on ma'lumot tarqatish yoki biror shaxsni kamsitishga qaratilgan harakatlar bolaning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlar o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi, darslarga qiziqishini susaytirishi va hatto psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu bois ta'lim muassasalarida o'quvchilarga internet etikasi, hurmatli muloqot va raqamli madaniyat qoidalarini o'rgatish muhim vazifalardan biri sanaladi.

Raqamli gigiyenaning eng asosiy qoidalaridan biri kuchli va ishonchli parollardan foydalanishdir. Parollar murakkab bo'lishi, harflar, raqamlar va maxsus belgilarni o'z ichiga olishi hamda muntazam ravishda yangilanib turishi kerak. Shuningdek, bir xil paroldan turli platformalarda foydalanmaslik tavsiya etiladi. Ikki bosqichli autentifikatsiya tizimidan foydalanish esa foydalanuvchi akkauntlarini qo'shimcha himoya qilish imkonini beradi. Bunday usullar bolalarning shaxsiy ma'lumotlari va elektron hisoblarini himoya qilishda samarali vosita hisoblanadi.

Internetda tarqalayotgan yolg'on axborotlar va soxta xabarlar ham bolalar uchun jiddiy xavf tug'diradi. Bugungi axborot makonida har qanday ma'lumotning ishonchliligini tekshirish muhim ko'nikmaga aylandi. Shu sababli o'quvchilarga axborot manbalarini solishtirish, rasmiy saytlardan foydalanish, shubhali havolalarni ochmaslik va har qanday ma'lumotni tanqidiy baholash ko'nikmalarini singdirish lozim. Bu nafaqat kiberxavfsizlikni ta'minlaydi, balki media savodxonlikni ham rivojlantiradi.

Ta'lim muassasalari bolalarda kiberxavfsizlik madaniyatini shakllantirishda asosiy o'rin tutadi. Informatika va axborot texnologiyalari fanlari doirasida internet xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va raqamli gigiyena bo'yicha amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish katta samara beradi. O'qituvchilar zamonaviy misollar, interaktiv metodlar va hayotiy vaziyatlar orqali o'quvchilarga internetdagi xavf-xatarlarni tushuntirishlari zarur. Bundan tashqari, maktablarda kiberxavfsizlik haftaliklari, seminarlar, davra suhbatlari va treninglarni muntazam o'tkazish o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Ota-onalar ham farzandlarining internetdagi xavfsizligini ta'minlashda muhim mas'uliyatga ega. Ular bolalarning internetdan foydalanish vaqtini nazorat qilishlari, foydalanayotgan ilova va ijtimoiy tarmoqlarini kuzatib borishlari hamda internetdagi xavflar haqida ular bilan doimiy suhbatlashishlari zarur. Farzandlar internetda shubhali vaziyatga duch kelganda ota-onasiga bimalol murojaat qila oladigan ishonchli muhit yaratilishi lozim. Maxsus ota-ona nazorati dasturlari va xavfsiz qidiruv tizimlari ham bolalarni zararli kontentdan himoya qilishga yordam beradi. Sun'iy intellekt va zamonaviy axborot texnologiyalari kiberxavfsizlikni ta'minlash imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Aqlli dasturlar zararli faoliyatni avtomatik aniqlash, shubhali havolalarni bloklash va zararli dasturlarni tezkor aniqlash imkoniyatiga ega [3].

Xulosa qilib aytganda, kiberxavfsizlik va raqamli gigiyena bugungi ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan. Bolalarni internetdagi xavflardan himoya qilish faqat texnik vositalar yordamida emas, balki ularda to'g'ri bilim, ko'nikma va mas'uliyatli raqamli xulq-atvorni shakllantirish orqali amalga oshiriladi. Ta'lim muassasalari, ota-onalar va davlat tashkilotlarining o'zaro hamkorligi natijasida bolalar uchun xavfsiz, sog'lom va ishonchli raqamli muhitni yaratish mumkin. Raqamli gigiyenani ta'limning muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlantirish kelajak avlodning axborot xavfsizligini ta'minlash, ularning raqamli kompetensiyalarini yuksaltirish va zamonaviy jamiyat talablariga mos barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedov, B. A., Qurbonov, A. A. Ta'limni raqamlashtirish sharoitida axborot xavfsizligini ta'minlash masalalari // *Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar*. – 2023. – № 5. – B. 84–90.
2. Ismoilov, S. T. Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar va kiberxavfsizlik asoslari. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2024. – 216 b.
3. Karimov, O. X. Raqamli ta'lim muhitida media savodxonlik va axborot xavfsizligi. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 184 b.